

Machtsstrijd in Klundert tussen rentmeester Hetterscheij en baljuw Eland

door

MATTI H.A.J. HERBEN

Inleiding

In september 1794 werd Nederland voor de tweede keer in twee jaar tijd door de Fransen aangevallen. Op 6 januari 1795 trok het Franse leger 'met slaande trommels en vliegende vaandels' Klundert binnen. Het Staatse leger bood geen verzet, het had de vestingstad enkele dagen tevoren 'met stille trom' verlaten. De eerste Franse bezetting, in 1793, had nog geen maand geduurd, maar deze tweede bezetting zou tot het herstel van de Nederlandse onafhankelijkheid in 1813 gaan duren.¹

Met de komst van de Fransen in ons land en het vertrek van stadhouder Willem V naar Engeland ging de heerlijkheid Niervaart voor het huis van Oranje-Nassau verloren. Met de andere bezittingen van de Nassaus werden de goederen te Klundert tot staatseigendom verklaard. Zij kwamen onder *de Administrateurs, bij de provisionele Repraesentanten van het volk van Holland, gesteld over de goederen van den Prince van Orange en Nassau, in Holland gelegen*. De administrateurs, die in Den Haag kantoor hielden, lieten het beheer van de domeinen te Klundert over aan Jacobus Johannes Hetterscheij. Deze werd in 1795 tot rentmeester en *casteleijn* van de heerlijkheid Niervaart benoemd.

Onder de leus 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' kwam er in 1795 onder andere vrijheid van godsdienst, werden de gilden opgeheven en werd voor het bestuur van de gemeente een municipaliteit gekozen. Het laatste betekende voor Klundert dat de drie nog aanwezige magistraatsleden, C. Korteweg, J. Bosschart en P. Huijsers, een gemeentebestuur van twintig leden samenstelden. Op nationaal niveau werd Nederland door agenten bestuurd.

Engel Eland werd in Klundert tot baljuw benoemd. Eland had zich tijdens de eerste Franse bezetting als een fervente patriot ontpopt en was na de aftocht van de Fransen in 1793 uit angst voor de Oranjegezinden naar Poortvliet gevlucht. Toen hij begin 1795 hoorde dat de Fransen het in Klundert weer voor het zeggen hadden, was hij onmiddellijk 'uit ballingschap' naar zijn oude woonplaats teruggekeerd.

Naast de veranderingen in bestuur en beheer van de heerlijkheid Niervaart golden daar voortaan ook nieuwe wetten. Zeker in de beginjaren van de Bataafse Republiek waren deze nieuwe wetten en de daarmee samenhangende bevoegdheden van rentmeester, gemeentebestuur en baljuw niet voor iedereen even duidelijk. Ook kwamen de gilden vaak nog op voor de belangen van hun leden.

In Klundert leidde deze onduidelijkheid regelmatig tot een machtsstrijd van rentmeester Hetterscheij met het gemeentebestuur en baljuw Eland. Vaak beriep Hetterscheij zich op bevoegdheden en rechten die de rentmeester voor de Franse bezetting had. Volgens het gemeentebestuur en de baljuw golden die niet meer.

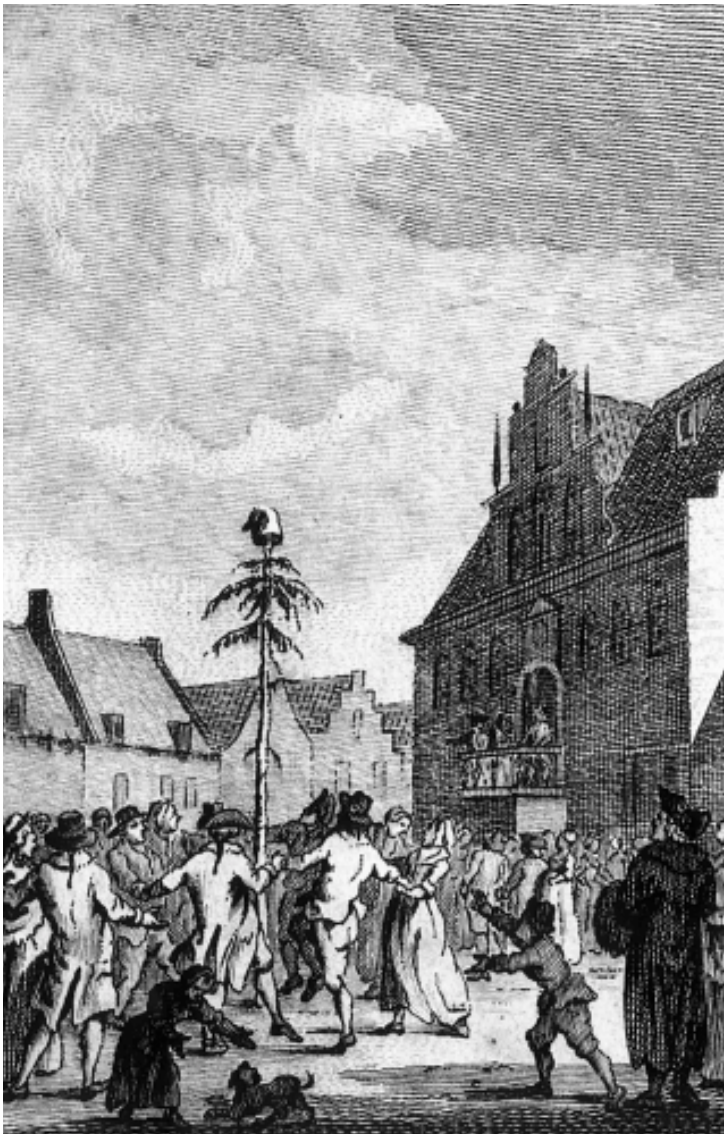
In het tijdschrift *Taxandria* verhaalde Hopmans over de machtsstrijd tussen de rentmeester en het gemeentebestuur.² Het eerste conflict begon al in 1795 bij de benoeming van Hetterscheij tot rentmeester. Het gemeentebestuur weigerde hem als rentmeester van Niervaart te erkennen. Zij gaven hem te verstaan dat ze niet zouden dulden dat hij de pachters aanmaande hun pachtgelden te betalen. Ook werd hem medegedeeld dat hij niet in de *Castelnij* (later de Prinsenhof) mocht gaan wonen, omdat het gemeentebestuur de uitgaven die het voor de reparaties moest doen, te hoog vond. Hetterscheij evenwel meende er recht op te hebben om in de *Castelnij* te wonen, omdat hij niet alleen tot rentmeester maar ook tot *casteleijn* van Niervaart was benoemd. Hetterscheij klaagde daarover bij de administrateurs in Den Haag. Zij stelden hem in alle opzichten in het gelijk en gelastten hem op zijn post te blijven en *met fermiteit* zijn ambt uit te oefenen.

In dit artikel ga ik nader in op de machtsstrijd tussen rentmeester Hetterscheij en baljuw Eland. Daarover vond ik een aantal brieven en rapporten in het archief van de Rentmeesters van Prins Frederik en hun opvolgers, dat berust in het Rijksarchief Noord-Brabant.³ Het conflict tussen de twee gezagdragers ging over wie van hen de bevoegdheid had om het schip te bergen dat in 1800 nabij Roode Vaart zonk. Dit conflict is extra interessant, omdat ook de presmeester van een schippersgilde zich in de machtsstrijd mengde.

Rentmeester Hetterscheij contra baljuw Eland

Op 14 april 1800 stuurde rentmeester Hetterscheij een brief naar de Agent van Financiën in Den Haag, waarin hij hem meedeelde dat op vrijdag 11 april 1800 tussen de Roode Vaart en het Adellijse Gors, onder de jurisdictie van de Niervaart, een sprietschuit omgeslagen en verongelukt was. Het schip was met de mast naar boven gezonken zonder dat de bemanning gered kon worden. De vrijwel nieuwe schuit was misschien wel 7000 gulden waard. De rentmeester vond dat hij als strandmeester het recht en de plicht had om de schuit met lading te bergen. Hij verwees daarvoor naar de domeinrekeningen van de heerlijkheid Niervaart over de jaren 1730, 1732, 1737, 1749, 1759, 1765 en 1775, in welke jaren de rentmeester ook als strandvonder was opgetreden. Baljuw Eland was het daar niet mee eens. Hij beweerde dat niet de rentmeester, maar de baljuw strandmeester van Niervaart was, en gaf de schippers Frans Vos, Jan van Gijn, Dirk van der Made, Antonij Klein en Dirk van Gool opdracht om de zeilen van het schip te halen en de sprietschuit zo mogelijk te lichten.

Toen de rentmeester dat hoorde, eiste hij het grote zeil bij de schippers op. Als reactie daarop liet de baljuw de schippers een brief ondertekenen waarin zij verklaarden dat de rentmeester beweerde strandmeester te zijn. Met deze brief vertrok hij onmiddellijk naar Den Haag om daar op het ministerie opheldering te vragen. Inmiddels had ook de rentmeester de schippers opdracht gegeven om het schip bij rustig weer te lichten. Zij moesten proberen te voorkomen dat de schuit in de grond

1. Het planten van de vrijheidsboom te Klundert op 1 maart 1793 tijdens de eerste Franse bezetting. Katholieke Universiteit Brabant, Topografisch-Historische Atlas.

zonk, waardoor het vrijwel zeker verloren zou gaan en bovendien op den duur het vaarwater kon belemmeren. Volgens de schippers zat de schuit zeer los en zou het hun waarschijnlijk wel lukken het schip te lichten.

Nadat de baljuw uit Den Haag teruggekomen was, liet hij op vrijdag 18 april van het bordes van het raadhuis een publicatie afkondigen waarin stond dat hij door de Agent van de Spaarpot in naam van de *Rentmeester Generaal van sLands Domein* was aangesteld als substituut-strandvonder. Dat betekende dat men alle strandgoederen bij hem moest aangeven. Als reactie daarop liet de rentmeester op dezelfde dag

vanaf het bordes een publicatie voorlezen waarin hij de burgers meedeelde dat de Agent van Financiën van de Bataafse Republiek hem bij resolutie van 16 april 1800 als strandmeester had erkend en dat de goederen van het schip daarom bij hem moesten worden aangegeven. Bovendien benadrukte hij nogmaals dat men zonder zijn toestemming de handen af moest houden van schip en lading.

De bergers wisten toen niet meer wiens orders zij moesten opvolgen. Daarom gingen enkelen van hen samen met de timmerman J. van der Made naar Rotterdam. Daar spraken ze met de weduwe van de verdronken schipper Pieter Wagenmakers en met de presmeester (commissaris) van het Rotterdamse schippersgilde, Pieter de Vries. Laatstgenoemde besteedde op 21 april bij de timmerman en enige schippers het lichten van de gezonken sprietschuit schriftelijk aan. De Vries gaf hun daarvoor de nodige gereedschappen mee en beloofde alle bergingskosten te vergoeden.

Toen de rentmeester dat later van de timmerman vernam, gaf hij hem zijn bevreemding te kennen en wees hij hem er nogmaals op dat de rentmeester en niet de presmeester van een gilde het recht had het gezonken schip te bergen. Toen was de verwarring bij de bergers compleet. Ze lieten de rentmeester duidelijk merken dat als ze het schip niet voor de presmeester mochten bergen ze het zouden verlaten. In dat geval zouden schip en lading zeker verloren gaan. Om dat te voorkomen, besloot de rentmeester niet langer te protesteren. Wel schreef hij op 22 april een brief aan de Agent van Financiën met het verzoek om de baljuw en de presmeester zo spoedig mogelijk te berichten dat zij hem niet mochten dwarsbomen. Inmiddels was het de bergers gelukt om het schip zes voet te lichten, maar op dat moment brak de te zwakke ketting.

De Agent van Financiën stuurde geen bericht aan de baljuw en presmeester, maar wel aan het gemeentebestuur van Klundert. Naar aanleiding daarvan zonden de stadsbestuurders op 24 april een schrijven naar Jan van Gijn, Willem van Gool en Jan van der Made Janszoon, waarin hun werd medegedeeld dat rentmeester Hetterscheij en niet baljuw Eland het recht had om het schip te laten bergen. Bovendien mochten zij niet meer samenwerken met de baljuw en de presmeester; tot slot werd hun verzocht in opdracht van de rentmeester voort te gaan met het bergen van het schip. Het was de brieven-schrijvers voldoende gebleken dat zij daarvoor behoorlijk door de rentmeester beloond zouden worden. Daarop antwoordde het trio dezelfde dag nog dat zij samen met Dirk van der Made, Antonij Klein en Dirk van Gool door zouden gaan met de berging en dat zij naar Pieter de Vries een expresbrief hadden gestuurd waarin zij hem verzochten om hen te ontslaan van de door hem schriftelijk gegeven orders. Ze hadden de spriet reeds van het schip gehaald.

Een dag later ontvingen zij een brief van de rentmeester met het verzoek om zoveel mogelijk van het schip te redden. Hij verzocht hun het schip te lichten en naar de haven van Niervaart te brengen, zonder de lading te onder- en doorzoeken. Zodra het schip in de haven lag, moesten de bergers dat aan de rentmeester melden, zodat hij nieuwe orders kon geven. Ook moesten zij wekelijks een gespecificeerde rekening van de bergingskosten naar de rentmeester sturen.

Op 26 april lieten de bergers het gemeentebestuur weten dat ze niet aan het verzoek om voor de rentmeester te gaan werken, konden voldoen. Van presmeester Pieter de Vries hadden ze vernomen dat hij vond dat ze zich aan hun eerdere schrif-

2. Detail van de topografische kaart uit circa 1840 met in het midden het Liesche (Adelijse) Gors en ten oosten daarvan de Roode Vaart. De sprietschuit was op 11 april 1800 tussen het Adelijse Gors en de Roode Vaart gezonken.
ARA, Topografisch Militaire Kaart.

telijke afspraken moesten houden en door moesten werken aan de berging *ten voordeel van de ongelukkige weduwe van Pieter Wagenmakers en haar drie ongelukkige kinderen*. Als dit onverhoopt belet werd, zou hij daartegen protesteren.

Inmiddels had het Uitvoerend Bewind in Den Haag op 23 april een besluit genomen waarin de rentmeester opdracht kreeg om als strandmeester op te treden. Domeinbode Roth was naar Den Haag gereisd om deze resolutie op te halen. Toen Roth op 24 april uit Den Haag terugkwam, was ook baljuw Eland aan boord van de veerboot van Strijensas naar Moerdijk. Hij was daar samen met twee dienaren van de baljuw van Zuid-Holland. Toen zij het gezonken schip naderden, riep Eland naar de bergers: *gij moet het schip in mijn naam lichten. Ik ben uw man*. Waarop de bergers terugriepen: *Wij kunnen niet, het waait te hard*. Waarop de baljuw riep: *Gij moet het lichten, waaien of niet waaien, het moet eruit*.

Na aankomst in Klundert ging de baljuw met de twee dienaren naar het raadhuis. Daar zat het gemeentebestuur te vergaderen. Eland liep de vergaderzaal binnen en vertelde de raadsleden dat hij had gehoord dat er Engelse goederen in het schip zaten. Volgens een publicatie van het Uitvoerend Bewind van 7 december 1799 was het volgens hem niet zeker dat inkomsten uit Engelse goederen tot de *Cassa der Domeinen* behoorden. Daarom vond hij dat de baljuw en niet de rentmeester de goe-

3. Het Klundertse raadhuis zoals het er in de vorige eeuw uitzag.

deren moest inventariseren. Hij wees de twee dienaren aan om hem daarbij te assisteren.

De gemeentebestuurders zeiden de baljuw dat hij dat alleen voor eigen rekening en verantwoording mocht doen, omdat hun bekend was dat de rentmeester strandmeester van Niervaart was. Toen Eland daarna naar de Rode Vaart vertrokken was, vervoegde de rentmeester zich bij de vergadering en overhandigde het gemeentebestuur de resolutie die domeinbode Roth uit Den Haag had meegebracht. Een uittreksel daarvan werd onmiddellijk door de gerechtsbode naar de Rode Vaart gebracht. Na ontvangst van dit uittreksel vertrok de baljuw naar Dordrecht, terwijl hij de twee dienaren op de Rode Vaart deed postvatten met de bedoeling om het schip, zodra het gelicht was, op te eisen met als reden dat er vermoedelijk Engelse goederen aan boord waren.

Drie dagen later ontving de rentmeester een brief waarin de bergers Jan van Gijn, schipper, Jan van der Made Janszoon, timmerman, mede namens Willem van Gool, schipper op het vaartuig van de weduwe van David van der Made, op verzoek

van de baljuw en de municipaliteit der stede en lande van Niervaart gezegd de Klundert het volgende verklaarden:

Wij beloven op niemands order dan alleen van hem, rentmeester Hetterscheij, aan het schip te zullen blijven voortwerken en hetzelve als mogelijk zullen ligten en in behouden haven onder de jurisdictie vande Klundert brengen. Wij beloven af te zien van ons anders nog exteerend engagement met den burger Pieter de Vries en weduwe Wagemaker. Wij zullen van onze werkzaamheden in alles verslag doen en rapporteren aan de rentmeester.

Uit het feit dat de bergers deze verklaring mede op verzoek van de baljuw opmaakten, kunnen we concluderen dat ook Eland zijn verzet had opgegeven.

Blijkbaar hielden de bergers zich niet aan hun afspraak, want op 28 april stuurde de rentmeester een brief aan de baljuw en het gemeentebestuur met het verzoek om de bergers te bevelen zich aan hun eerder afgelegde verklaring te houden. Hem was gebleken dat de schippers en timmerman Jan van der Made alleen wilden blijven doorwerken voor presmeester Pieter de Vries te Rotterdam, of voor de weduwe van de eigenaar van het gezonken schip, Pieter Wagenmakers. Waarschijnlijk had de presmeester de bergers nogmaals gewezen op het schriftelijke contract dat hij met hen gesloten had.

Daarop stuurde de Agent van Financiën ook een brief aan Pieter de Vries waarin deze gelast werd niet meer te laten werken aan het verongelukte schip. Nu gaf ook de presmeester zijn verzet op. Op 1 mei schreef hij aan de rentmeester dat het nooit zijn bedoeling was geweest om het domein te benadelen, maar dat zijn bemoeienis geheel voortkwam uit menslievendheid voor de weduwe en de drie ongelukkige kinderen. Hij had het niet gedaan als presmeester, of commissaris van het schippers-gilde, maar als mens. Hij gaf de leiding over de berging over aan de rentmeester, maar wilde als gevolmachtigde van de weduwe en de eigenaars van de lading wel op de hoogte gehouden worden van de vorderingen. De rentmeester was daartoe gaarne bereid; zodoende schreef hij op 4 mei een brief aan Pieter de Vries waarin hij hem berichtte dat de luiken van het schip waren verdwenen, waardoor een deel van de lading brandhout was weggespoeld en er zeer veel zand en ebslib in het schip was gekomen. Om het zware schip te lichten, had hij nieuwe sterkere kabels aangeschaft. Zodra het schip gered en naar de haven gebracht was, zou hij de inhoud inventariseren en schip met lading aan de Agent van Financiën overdragen. De weduwe van de schipper en de eigenaren van de lading konden zich dan tot deze agent wenden.

De berging van het schip

Op 18 mei bracht de rentmeester ook schriftelijk verslag uit aan de Agent van Financiën. Daarin sprak hij zijn grote waardering uit voor het werk van de schippers en de werklieden. Het schip lag minstens vijftig voet diep verzonken in een afgrond waaruit nog nooit eerder een schip gered was. De bergers trotseerden dagelijks harde winden en spaarden geen kosten om zich van het beste gereedschap te voorzien. Zij werkten dag en nacht door, met gevaar voor eigen leven. Op 16 mei lukte het hun om de gangboorden boven water te krijgen. Zodra de rentmeester dat vernam, ging

hij aan boord van een van de reddingsschepen. Daar zag hij hoe de bergers het zand en het ebslib met ketels, emmers en schoppen uit het schip verwijderden, zodat de lading zichtbaar werd. Vervolgens gaf hij de bergers opdracht om het schip van de slikken naar de haven van de Roode Vaart te brengen.

Toen de rentmeester de volgende dag in de haven kwam, hoorde hij dat de bergers tot elf uur 's nachts bezig waren geweest met het leegschepen van het schip, omdat het door een lek weer vol water was gelopen. Daardoor kon het schip onmogelijk van de slikken naar de haven worden gebracht, zonder dat het gevaar liep opnieuw vast te lopen of te zinken. Daarom gaf de rentmeester opdracht om de inhoud van de sprietschuit over te laden in de reddingsschepen en de lading op de Roode Vaart te lossen in de zeer ruime schuur van de gewezen veerman Jac van Hasten; vervolgens moest het lege schip de haven binnen gesleept worden. Aan dit werk zouden zij de volgende dag, 19 mei, beginnen. Op 26 mei was de berging voltooid en schreef de rentmeester de Agent van Financiën een brief waarin hij hem de nodige informatie gaf over de lading van het schip.

De lading van het schip

Het schip van Pieter Wagenmakers was begin april in Brussel geladen. Aan boord bevonden zich de schipper en diens zoon, die later bij het zinken van het schip beiden verdronken. De lading van het schip was in de haven van de Roode Vaart gelost en de rentmeester had ten overstaan van baljuw en gemeentebestuur een inventarislijst gemaakt. De lading bestond uit 17 pakken of balen bereide koehuiden à 30 stuks ieder, 39 hele en 73 halve korven vensterglas, 15 manden en een kist met wijn, plus minus 500 gekloofde blokken beuken werkhout en ongeveer 3,5 vaam beuken blokjes of brandhout. Vermist werden: elf balen bereide koehuiden, een of twee korven vensterglas, twee manden wijn en meer dan de helft van het beuken werkhout.

Toen bekend werd dat het schip gelicht en de lading geborgen was, meldden zich bij de rentmeester Pieter de Vries, wonende te Rotterdam, namens Maria Schouten weduwe en boedelhoudster van de verdronken schipper die eigenaar was van het damloper sprietschip, Cornelis van Boven namens verscheidene kooplieden uit Brussel en de koopman J. van Wageningen uit Dordrecht. Zij verzochten de rentmeester om teruggave van schip en lading. Hetterscheij vergeleek de bewijzen die zij bij hun verzoek gevoegd hadden met de in het schip gevonden documenten, die bijna vergaan en nagenoeg onleesbaar waren. Daaruit bleek dat over de lading 'slands rechten betaald waren. Dat gold ook voor de 28 balen bereide koehuiden van Frans fabrikaat die op weg waren naar Emden en waarover men in Batz de uitvoerrechten betaald had. De rentmeester stelde de Agent voor om, mede vanwege de ongelukkige omstandigheden waarin de weduwe van Pieter Wagenmakers verkeerde, het schip aan haar terug te geven. Ook stelde hij voor om de lading aan de eigenaren over te dragen, omdat zij door verlies van lading zeer gedupeerd waren en omdat dat in het verleden ook altijd gebeurd was.

Agent Gogel ging daarmee op 29 mei akkoord onder de voorwaarden dat de eigenaars alle kosten die gemaakt waren voor de redding en berging van schip en la-

ding betaalden en dat ze een verklaring ondertekenden waarmee ze de agent en de rentmeester vrijwaarden tegen aanspraken die anderen wellicht in de toekomst zouden kunnen maken op schip en goederen. Na ontvangst van het vrijwaringsbewijs en de gemaakte kosten werden schip en lading aan de eigenaren teruggegeven en hield het domein Niervaart er netto niets aan over. Wel kwam hiermee in Klundert een einde aan de machtsstrijd tussen rentmeester Hetterscheij en baljuw Eland die ook deze keer weer in het voordeel van de rentmeester beslist was.

AANTEKENINGEN

- ^{1.} D.A.K. van der Zande, 'Een kijkje te Klundert in de zoogenaamden Franschen tijd', (1892) en W.H. Keikes, 'Klundert onder Franse bezetting (1793)', in: *Jaarboek De Oranjeboom XVII* (1964)114-121.
- ^{2.} L. Hopmans, 'Uit het verleden van Klundert', in: *Taxandria* (1942)72-75.
- ^{3.} Rijksarchief Noord Brabant, Archief Rentmeesters Prins Frederik, inv. no. 620 en 760.